

новых качеств, переход на более высокий уровень сознания. И это интуитивно чувствуют и воплощают в своих произведениях талантливые мастера слова.

Звуки в повестях Н.В.Гоголя "живые": они создают яркие характеристики героев и образов. Украина звучит со страниц повестей Н.В.Гоголя в народной речи и песнях, шутках и хохоте, в "*величественном громе украинского соловья*". Отсутствие же звучания раскрывает истинное состояние души – это чувство тоски и одиночества, которыми пронизаны лирические произведения Н.В.Гоголя.

Література

1. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. – СПб., 1893–1912. – Репринтное издание. – М., 1989.
2. Родник златоструйный. Памятники болгарской литературы IX–XVIII веков. – М., 1990.

С.І.Єрмоленко

Мовна картина світу М.Гоголя та її сучасне "бачення"

Життя і творчість Миколи Гоголя, одного з найвідоміших письменників, схоже на спалах свічки – спочатку яскравий вогонь, а потім гарячий безформний віск: активна творча і громадська діяльність, слава, а далі... релігійний фанатизм, відмова від власної творчості, як результат – спалення другої частини "Мертвих душ", суворий піст, загадкова смерть...

Як бачимо, його доля склалася неоднозначно. У тому, що твори М.Гоголя широко відомі у світі, ними захоплюються як українці, так і росіяни, для яких він творив, і є національною гордістю України та Росії, великим духовним надбанням цих братніх народів, є історична справедливість.

Важко сказати: український чи російський Микола Гоголь письменник. Адже за походженням він українець, який більшу частину свого життя прожив у Росії. Писав письменник російською мовою чудові твори про українське та російське життя XIX століття, використовував традиції усної народної творчості українського і російського народів, на нього великий вплив мали Олександр Пушкін, Нестор Кукольник, Микола Прокопович та інші.

Творчість Миколи Васильовича добре відома, хоча в його біографії є багато невичерпного, таємного, містичного. Мистецьку спадщину поета не

можна сплутати з чієюсь іншою, така вона оригінальна, самотня, сповнена легкою іронією і гірким сарказмом щодо соціальних негараздів кріпосної Російської імперії, почуттям любові до українських традицій, звичаїв, обрядів, відданістю релігійним переконанням.

Микола Васильович був на диво неординарною і суперечливою людиною, його амбівалентність закріпилася навіть у приказці. Його стосунки з матір'ю і сестрами були неоднозначними, не завжди вони його підтримували і розуміли. Тому на сучасному етапі дуже по-різному оцінюють творчість Миколи Гоголя. Одні критики вважають його сатириком-реалістом, який змалював розпад кріпосницького ладу в Російській імперії XIX століття, а інші – релігійним письменником.

Микола Гоголь писав російською мовою. Він створив образ державно-російського Петербурга і геніально передав імперську провінційність містечка "N" у "Мертвих душах". Отже, ми можемо його називати російським письменником? Але що робити з українськими коріннями Гоголя, з епіграфами українською мовою, українськими піснями, життям, героями, атмосферою, колоритом його ранньої творчості? І з безсмертними рядками *"Последний день перед Рождеством прошёл. Зимняя, ясная ночь наступила. Глянули звёзды. Месяц величаво поднялся на небо посветит добрым людям и всему миру, чтобы всем было весело колядовать и славить Христа"* [1, с. 4].

Протириччя, які виникають під час аналізу життя і творчості Миколи Гоголя, останнім часом у лінгвістиці вивчаються з погляду дискурсивного аналізу, вивчення мовної картини світу письменника як представника української національності, але поглядів російської інтелігенції XIX століття.

Щоб дати вичерпну характеристику індивідуальному стилю Миколи Гоголя з погляду когнітивної лінгвістики і лінгвістики тексту, потрібно дати визначення поняттю "мовна картина світу".

Отже, мовна картина світу – це система понять, характерна для кожної мови, за допомогою якої носії мови сприймають (класифікують, інтерпретують) світ. Вивчення мовної картини світу Миколи Гоголя – це шлях до кращого пізнання власне специфіки української та російської мов, розуміння системи уявлень братніх народів, їхньої самотності та ментальності. На всіх етапах історичного розвитку як мови, так і народів мовна картина світу набуває нових видозмін, дослідження яких допоможе чіткіше та глибше поглянути на причини та особливості еволюції життєвих і творчих поглядів Миколи Гоголя. Це є новий, оригінальний і перспективний напрям у розвитку мовознавства і літературознавства, що застосує комплексний підхід до вивчення мови і літератури та їхньої внутрішньої

форми, поєднує в собі методи, властиві кільком наукам (лінгвістики, літератури, фольклору, етнографії, психології тощо), – і внаслідок цього ми маємо новий погляд на життя і творчість Миколи Гоголя. Картина світу письменника – це те, що йде передусім від Миколи Васильовича, плід його сприйняття, фантазій, мисленневих процесів і перетворювальної діяльності. Всесвіт як усеосяжний світ є для Миколи Васильовича всеосяжним предметом пізнання. Разом із тим світ – це й сам письменник, коли йдеться про внутрішні його світовідчуття, переживання, розумову діяльність, невіддільну від мови як способу організації інформації про сам світ, а ширше – всесвіт. Тому феномен світу, пізнаного через мову, постає для Миколи Гоголя передусім таким, яким постає для нього його рідна мова і якою він спілкувався і писав твори, мешкаючи в Петербурзі. Мовна картина світу українців і росіян відображена у фразеологізмах, прислів'ях, приказках, піснях, звичаях, які змальовував Микола Гоголь.

Виховання особистості, зокрема й мовне, неможливе без опори на мовні знаки культури рідного народу. Тільки той, хто засвоює мовну культуру в усій її багатогранності (точніше кажучи, здатен засвоювати упродовж усього життя), може стати творцем мовних цінностей і найповніше виявити себе у будь-якій галузі суспільної діяльності. Вузкопрагматичний, утилітарний підхід до мови як до засобу спілкування, причому не ускладненого здатною до розвитку думкою, заступив останнім часом усі інші функції мови. А людина ж має думати і відчувати рідною мовою або мовою тієї країни, де вона проживає з різних особистих причин. Вміти поєднувати мовні картини світу рідної мови і мови повсякденного спілкування – важлива проблема сучасної людини, яка живе за кордоном або має подвійне громадянство. Отже, актуальність статті полягає у тому, що Микола Гоголь є представником української інтелігенції XIX століття, який, проживаючи за кордоном, зміг зберегти традиції, культуру, звичаї, етику й естетику української нації через твори, написані російською мовою, але з українським гумором, піснями, прислів'ями, приказками, фразеологізмами тощо.

Ще відомий німецький філософ мови Вільгельм фон Гумбольдт стверджував, що різні мови – це не різні позначення однієї й тієї самої речі, а різне її бачення. Слово – відбиток не предмета як такого, а його почуттєвого образу, створеного ним у нашій душі в процесі мовотворення. Мова стає посередником між світом предметів, що їх людина пізнає, та індивідуумом, який прагне пізнати. Мова своєрідно "змушує" людину засвоювати світ; це той будинок, що його, як хтось уже образно висловився, людина, ніби равлик, приречена нести на собі і через його вікна бачити світ, сприймати й засвоювати його. ("Межі моєї мови

означають межі мого світу" (Л.Вітгенштайн), "Мова – оселя буття духу. В оселі мови живе людина" (М.Гайдеггер [2]). Отже, погляд на світ певним чином не лише універсальний, а й національно-специфічний, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов. У науковий обіг увійшов вислів "мовна картина світу". Це поняття стало одним із концептуальних у теорії пізнання. Під мовною картиною світу звичайно розуміють зафіксовану в мові і специфічну для конкретного мовного колективу схему сприйняття дійсності; за допомогою цього поняття з'ясовують специфіку буття людини, народу.

З поняттям "мовна картина світу" пов'язана когнітивна лінгвістика, а з поняттям "дискурс" – лінгвістика тексту.

З погляду Михайла Кочергана, "дискурс – текст у сукупності прагматичних, соціокультурних, психічних та інших чинників; мовлення як цілеспрямована соціальна дія, як механізм, що бере участь у когнітивних процесах. Образно кажучи, дискурс – це текст, занурений у життя. До дискурсу входять не тільки власне мовні засоби, а й міміка, жести, за допомогою яких виражається референція, емоційно-оцінний вплив на співрозмовника" [3, с. 28].

Ключове поняття когнітивної лінгвістики – "концепт" – сьогодні найчастіше розглядається у двох напрямках – лінгвокультурологічному та семантико-когнітивному. "Головна мета першого підходу передбачає дослідження дискурсу (мовлення) у зв'язку з культурою (матеріальною, духовною) народу, що дозволяє виявити культурну значущість фрагмента позамовної дійсності, а відтак – національні особливості культури. Основний зміст другого – семантико-когнітивного – напряму полягає в дослідженні кореляції семантичного простору мови з концептносферою народу, яка є інформаційною базою його свідомості й мислення, менталітету взагалі" [4, с. 60].

Щодо творчості Миколи Гоголя, то, аналізуючи, наприклад, його повість "Ніч перед Різдвом", можна зробити такі висновки:

1) повість містить уривки з українських пісень, колядок (*Мені з жінкою не возиться; Щедрик, ведрик! Дайте вареник, Грудочку кашки, Кільце ковбаски!*); українізмів (*месяц, парубки, хата, шинок, кутья, варенуха, намалёванная, набожный, оселедец* тощо);

2) назви головних героїв – суто українські (*коваль Вакула, Солоха, козак Корній Чуб, козак Свербигуз, Тимофій Коростявий*);

3) для кращого сприймання специфіки українського села XVIII–XIX століття М.Гоголем подаються пояснення: *"Колядовать у нас называется петь под окнами накануне Рождества песни, которые называются колясками. Тому, кто колядует, всегда кинет в мешок хозяйка, или*

хозяин, или кто остается дома колбасу, или хлеб, или медный грош, чем кто богат..." [1, с. 4]; *"Немцем называют у нас всякого, кто только из чужой земли, хоть будь он француз, или цесарец, или швед – всё немец ..."* [1, с. 5];

4) у повісті є досить помітний вплив барокової традиції, передовсім бароко "низового", інтермедії та вертепу, – у фарсових сценах залицяння до Солохи, частуванні нею залицяльників, описі страв тощо.

Якщо дати повний дискурсивний аналіз повісті "Ніч перед Різдом", то обов'язково потрібно звернути увагу на те, що повість написана в ранній період творчості (1832), пов'язана зі спогадами про дитинство, яке минуло в містечку Великі Сорочинці на межі Полтавської та Миргородської губерній, а також із письменницькою творчістю батька Василя Панасовича Гоголя. Життя в селі до школи і після, на канікулах, було пов'язане з традиціями тогочасного села. Весь матеріал Микола Васильович черпав зі спогадів своїх або матері, яка завжди готова була допомогти детально описати специфіку українського побуту селянства, духівництва, панства. На жаль, вважається, що саме мати заклала основи релігійності, які в кінці життя повністю заповнили всі помисли письменника. Але з лютого 1828 року письменник жив у Петербурзі. Працював над своїми повістями Микола Васильович довго, поступово добираючи матеріал, безкінечно перечитуючи, переписуючи. В цей час він почав відвідувати Василя Жуковського, де познайомився з багатьма відомими людьми того часу (А.Росетті, Балабіним). Це була найактивніша пора його творчих пошуків. Олександр Пушкін дуже високо оцінив його повісті, відзначивши тонкий гумор і те, що Гоголь прекрасно репрезентував українське село того часу, його традиції, звичаї тощо. Окрилений позитивною критикою, Микола Гоголь пізніше пише збірку "Арабески" (1835), а потім збірку "Миргород" (1835).

"Про дивацтва Миколи Гоголя, – як свідчить Юрій Барабаш, – говорилося за життя і після смерті. Несподівані перепади настрою – від похмурої меланхолії до веселощів і доброзичливості, від спалахів нестримності до тихої, задумливої споглядальності, химерне поєднання гордині, загостреного самолюбства з упокоренням, ба навіть із самоприпущенням, потяг до відлюдності, потайності, усамітнення і тягар духовної самотності в оточенні друзів і шанувальників, схильність до містифікацій, непередбачуваних реакцій і вчинків, нарешті безсімейність, відсутність будь-яких свідчень (у кожному разі відомих) про романтичні стосунки з жінками, що давало привід для різних вигадок і пліток, – усе шокувало сучасників і пізніших критиків, викликало подив, нерозуміння, роздратування. Буденна свідомість губилася перед загадковістю неординарної особистості, нестандартністю таланту..." [5, с. 151].

Таким чином, нами зроблена спроба дискурсивного аналізу ранньої творчості Миколи Гоголя, доведено, що в цей період письменник, незважаючи на те, що виїхав до Петербурга і розпочав активну письменницьку діяльність, глибоко сумував за своїми Великими Сорочинцями, які сформували його як особистість. Перебування Гоголя в Петербурзі й неприязнь – якщо не ворожість, – що збереглася протягом усього життя до столиці, поклала початок цілої традиції в літературних колах Російської імперії (передусім Шевченко, Достоевський, Блок, Андій Бєлий). Микола Васильович невимовно тужив за Україною, його хвороба загострювалася в періоди спаду душевних і фізичних сил, на що письменник час від часу скаржився в листах до друзів. Мотиви всеосяжної, вселенської туги, нудьги обрамляють усю його творчість, починаючи з фіналу "Сорочинського ярмарку".

Отже, "побачити в узагальнених категоріях національно окреслене, історично й традиційно зумовлене, осмислене у вимірах часу, ввійти в коло споконвічно народних прагнень із орієнтацією на сучасні процеси означає ввійти в коло споконвічно народних прагнень із орієнтацією на сучасні процеси, означає, зрештою, спрямувати пізнання концептуальних засад духовності у річище національної мови. Відкриваються перспективи подальшого лінгвістичного аналізу концептосфери українського народу в її конкретних мовно-комунікативних і прагматичних вимірах, на ґрунті національної культури, з орієнтацією на етнопсихологічні й загально-філософські засади" [6, с. 117].

Микола Гоголь постає перед нами все-таки як людина й письменник, що багатьма своїми рисами близько стоїть до бароко, як прямий спадкоємиць цієї школи в українській літературі.

Література

1. Гоголь Н.В. Повести; Ревизор / Худож. С.Алимов. – М.: Худож. лит., 1984. – 336 с. (Классики и современники. Рус. классич. лит.)
2. Гайдеггер М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В.Камяця. – Л., 2007. – С. 113.
3. Кочерган М.П. Мовознавство на сучасному етапі // Дивослово. – 2003. – №5. – С. 24–29.
4. Яремко Я.П. Стратифікація концепту // Мовознавство. – 2009. – №1. – С. 60–67.
5. Барабаш Ю.Я. Вибрані студії. Сковорода. Гоголь. Шевченко / "Знаю людину..." (розбіжності й перетини) // Передмова В.Панченка. – К.: Вид. дім "Кієво-Могилянська академія", 2007. – 744 с.
6. Кононенко В.І. Концептологія в лінгвістичному аспекті // Мовознавство. – 2006. – №2–3. – С. 111–117.